

Благомир Бишевац

ДВАДЕСЕТ ГОДИНА РАДА ИСТОРИЈСНОГ АРХИВА У КРАЉЕВУ

Ове године навршава се 20. година откако је у Краљеву званично почео са радом Историјски архив, основан решењем Народног одбора среза Краљево, број 01-19012 од 27. децембра 1960. године.¹ Његов ондашњи назив је: Историјски архив среза Краљево, а територијална надлежност простирала се на подручју општина: Краљево, Врњачка Бања, Рашка, Нови Пазар, Сјеница и Тутин.

Архив је основан са задатком да се приступи организованијем прикупљању, заштити, чувању, сређивању и научној обради архивске грађе и тако сачувају од заборава писани извори, културно и историјско благо за данашње и будуће генерације.

Пре оснивања Архива у Краљеву документа овог краја чувана су у разним крајевима наше земље: Београду, Чачку, Крагујевцу, Крушевцу, Нишу, приватним сефовима и другим местима.

У току I и II светског рата добар део архивске грађе непријатељ је уништио или однео са собом, а оно што је остало налазило се у стању пропадања изложено прашини, влази и инсектима. Грађу су уништавали и појединци и установе и многи су могли да је присвоје, а да зато не буду позвани на било какву одговорност.

Организована друштвена брига за заштиту архивске грађе и изградњу модерне архивске службе почиње првих година после ослобођења 1945. године, а она се састоји у Одлуци о заштити и чувању културних споменика и старина, коју је донео комитет националног ослобођења Југославије 20. фебруара 1945. године.² Међутим, ни ова Одлука није у потпуности спречила уништавање архивске грађе. Многи имаоци продавали су архиву индустрији за прераду хартије.

После обнове ратом опустошене земље, Влада ФНРЈ, на предлог Комитета за школе и науку 1948. године, издаје Наредбу о привременом обезбеђењу архива, што је

довело до стварања архивских средишта, установа које су на терену имале задатак да спроводе дух ове наредбе.

Тако је у непосредној близини Краљева основано архивско средиште са седиштем у Чачку.

Стварање повољнијих друштвених и материјалних услова доношењем општег Закона 1950. године и Закона о државним архивама НР Србије 1951. године омогућило је ускоро прерастање средишта у виши институционални облик заштите архивске грађе и регистратурског материјала.

Већ 16. маја 1949. године Указом НР Србије основан је Народни одбор области крагујевачке за 13 срезова за подручја градова: Крагујевца, Краљева, Крушевца, Новог Пазара, Параћина и Светозарева.

Решењем градског Народног одбора у Крагујевцу из 1952. године оснива се Градска државна архива у Крагујевцу, као установа чија се надлежност односи на подручја три града: Крагујевца, Краљева и Новог Пазара и подручја 11 срезова: крагујевачки, жички, дежевски, студенички, штавички, таковски, опленачки, орашачки, гружански и левачки.

Почетак рада Архива

На почетку Архив је био мала установа са скромним и ограниченим просторним, кадровским и финансијским могућностима и деловањем уско везаним за сакупљање и евидентирање архивске грађе.

Од оснивања установа је привремено била смештена у једној просторији Ватрогасног дома, у улици Војводе Степе број 4 величине 5,5 x 3,5 метара, предвиђене за депо, а просторије предвиђене за рад нису биле иселењене (канцеларије Секције за путеве). У међувремену адаптирана је једна помоћна просторија за канцеларију у којој је била смештена прва опрема (писаћи сто, две столице и једна мала писаћа машина).³

Немајући одговарајућих просторија за смештај архивског материјала, Архив свој рад усмерава на стварање евиденција, пописа и заштити грађе од пропадања, а већ до краја 1961. године анкетирано је и евидентирано 570 установа.⁴

Исте године уведено је у Архиву друштвено управљање и изабран је први Савет Архива од седам чланова. За председника Савета изабран је Велизар Недовић, професор. Из записника седница се види да је Савет био веома активан у решавању питања значајних за даљи развој Архива и архивске службе у овом крају (кадрови, финансирање, смештајни простор и програмска делатност).

Почетком 1962. године од Државног архива у Крагујевцу преузимају се први фондови (Фабрика вагона, Срески суд Рашка, Ибарски рудници, школе до 1941. године и неке приватне збирке).⁵

Од 1. јануара 1964. године права и дужности оснивача Архива преузима Скупштина општине Краљево, и тада Архив мења назив у Историјски архив Краљево. Исте године Архив добија и нове смештајне просторије: први спрат у згради ондашњег среза у Караборђевој улици број 1. у којој се тада налазило одељење за привреду и Завод за статистику среза Краљево.

Ове просторије задовољавале су моменталне потребе установе с тим што се рачунало да ће се добити још четири просторије за депое у приземљу исте зграде.

Преуређењем спрата зграде у којој се налазио Историјски архив, 1965. године је одлучено да то буде галеријски простор у коме је за Дан Републике постављена стална изложба копија фресака српског сликарства XIII века, па је Архив по трећи пут морао да се сели, а овог пута са спрата у приземље зграде у којој је и данас смештен на простору од свега 184 м². Видело се да је нови простор још тада био недовољан и неадекватан за нормалан рад, просторије влажне, прашњаве и нерационалне.

Архивска грађа на терену није ништа била у бољем стању, смештена по таванима, подрумима, баракама и слично. Архив је доведен у такву ситуацију да што више преузме грађе, иако је смештајни простор Архива био ограничен.

Услед недовољног смештајног простора који је био проблем од оснивања па и данас, Архив у договору са Матичном службом Архива Србије, Самоуправном интересном заједницом културе Скупштине општине Нови Пазар 1976. године отвара архивско одељење у Новом Пазару чији је смештајни простор преко 400 м².

У току 1976. и 1977. године пресељени су архивски фондови са територије Новог Пазара у Архивско одељење. До 1980. године Архивско одељење ствара услове (простор, кадар и средства и тако прераста у Архив, чија ће територијална надлежност од 1981. године обухватити подручје општина: Нови Пазар, Сјеница и Тутин. Територијална надлежност Историјског архива у Краљеву односила би се на подручје Скупштина општине Краљево, Врњачке Бање и Рашке.

Данас се у депоима Архива чува 146 архивских фондова и 5 збирки у укупној дужини од 500 дужних метара. Најстарија архивска грађа потиче из прве половине XIX века. Мали број фондова и збирки се односи на период до 1944. године, док већи на период од 1944. године. Архивска грађа садржи податке за свестрано проучавање подручја краљевачке, врњачке, рашчанске, сјеничке и тутинске општине. Сви фондови и збирке су на српскохрватском језику. Фондови и збирке прате догађаје и збивања из области политике, привреде, здравства, просвете, културе и слично.

Када је у питању обављање основне функције делатности рада Архива, смештајни простор у двадесето-годишњем раду Архива био је највећи проблем и данас стоји

ПОРТАЛ
ОКТОБРА

јер је тренутно приспело за преузимање још око 1000 дужних метара, али ту своју законску обавезу Архив није у прилици да изврши, јер су сви капацитети простора испуњени и то знатно преко свих норми и критерија заштите и чувања архивске грађе.

Пословни простор је недовољан, са руинираним и влажним зидовима и малим прозорима. Архиву недостаје простор за научно — истраживачки рад, простор за библиотеку, читаоницу, просторија за смештај микро-филмске технике, прихватни депо и просторија за обраду архивске грађе.

Кадар у Архиву

Проблем кадра се јавио од самог оснивања Архива. С обзром да је архивска служба релативно млада област друштвене делатности и да још увек нема редовне школске институције за школовање овог кадра, кадрови у Архиву су различитог профила — занимања, а највећи број је просветних радника.

Стручно усавршавање и оспособљавање постојећих кадрова био је стални задатак Архива у његовом двадесетогодишњем раду. Матична служба за СР Србију изградила је систем усавршавања и оспособљавања кадрова кроз одговарајуће стручне архивистичке течајеве и то представља најбољи облик стручног оспособљавања за архивску службу у Србији. До сада је око 60% радника Архива прошло кроз поменуће облике стручног оспособљавања. Данас у Архиву ради десет стално запослених радника.

Организација рада

Са развојем архивске службе у СР Србији и новим могућностима програмске оријентације од 1961. године до данас мењана је организациона структура и организација послова у Архиву.

У сарадњи са Среским одбором савеза бораца НОР-а, од 1962. године Архив се укључује у рад на писању хроника и прикупљању мемоарске грађе о радничком покрету и НОР-у. Већ 1963. године Савет Историјског архива у проширеном саставу доноси Одлуку о формирању Одељења радничког покрета и НОБ-а при Историјском архиву у Краљеву, чији је задатак био да организује систематско и организованије проучавање радничког покрета и НОБ-е на подручју које захвата овај Архив.

Од 1967. године при Архиву су постојала следећа одељења: за опште послове, за заштиту и коришћење архивске грађе, за раднички покрет и НОБ и одељење за сређивање и обраду архивске грађе.

Пратећи овакву организацију колектив је донео потребна самоуправна акта којима се регулишу односи, обавезе, одговорности.

Средњорочни програм 1976 — 1980. предвидео је и остварио реорганизацију Архива прилагођавајући се Закону о удруженом раду и новом Закону о заштити културних добара.

После доношења новог Закона извршена је потпуна евиденција регистратуре, оне се редовно обилазе, дају стручни савети, одобравају Правилници о канцеларијском и архивском пословању и Листе категорија са роковима чувања, помажу излучивању безвредног регистратурског материјала и чине друге услуге.

Преузимање архивске грађе било је интензивно до 1970. године, а од тада скоро да Архив није вршио преузимање, због недостатка смештајног простора.⁶

Служба депоа вршила је смештај новопримљене архивске грађе, бринула се о физичком стању грађе и опслуживала странке.

Сви преузети фондови били су несређени, па је стога служба сређивања и обраде архивске грађе највећи део времена у свом раду утרוшила на разграничењу по фондовској припадности и регистратурском сређивању фондова, посебно органа управе и радних организација социјалистичког периода. У последње време интензивно се врши архивистичка обрада фондова друштвено-политичких организација, обзиром да предстоји писање ИСТОРИЈЕ СКЈ односно СК Србије. Сви сређени фондови приступачни су истраживачима.

У настојањима да се шири јавност обавести у целини о архивској грађи коју чува Архив у Краљеву, у оквиру едиције "Архивски фондови и збирке у СФРЈ СР Србија", Архив је дао свој прилог прегледа фондова и збирки, а о појединостима о архивској грађи припрема издање Водича кроз грађу Архива у Краљеву, где ће се омогућити комплетан увид у фондове и збирке који се чувају у Архиву.

Осим архивске грађе, Архив располаже са веома богатим књижним фондом од око 12.000 наслова и богатом збирком часописа, од којих неки представљају ретке примерке. Библиотека Архива је приручна, прати архивске фондове, користе је истраживачи за писање научних радова и ученици за писање дипломских радова.

Број корисника архивске грађе и библиотечног материјала растао је из године у годину. Истраживани су предмети из свих области друштвеног, економског, политичког и културног живота. Истовремено се архивска грађа користила за административно правне и практичне потребе институције, организација удруженог рада, а и у приватно правне сврхе.

У сарадњи са основаним Фондом за историју радничког покрета и НОБ-е Краљева и околине од 1979. године у Архиву се организованије ради на системском истраживању и прикупљању архивске грађе и другог материјала који се односи на револуционарни развој радничког покрета и НОР-а Краљева и околине. Постојећу Збирку докумената о радничком покрету и НОБ-и која пружа значајне податке из области историје радничког покрета, НОР-а и послератне обнове Краљева и околине, Архив стално допуњује.

ПОВЕЉА
ОКТОБРА

У оквиру редовне делатности Архив на популаран начин чини доступним своје богатство, а најчешће путем организовања тематских изложби. Архив је то чинио сам или у сарадњи са Народним музејом у Краљеву, Домом ЈНА у Краљеву и Заједницом архива Србије. Поред изложби Архив то чини и путем сарадње са школама и месним заједницама предавањима, прилозима за штампу и радио.

Издавачка делатност

Историјски архив је једна од првих организација удруженог рада у нашем граду, којој је убрзо после оснивања, поред осталих задатака поверено и публиковање.⁷

Велики део своје активности радници Архива посветили су прикупљању докумената за монографију "Краљево и околина" која је изашла из штампе 1966. године као први комплетни прилог југословенској историографији за ово подручје. Од 1964. године Архив је уређивао и издавао часописе "Наша прошлост" као орган Историјског архива и Друштва историчара среза Краљево. Архив је до сада издао више књига од којих је вредно поменути: Једно столеће Краљева од Др Бранка Перуничкића, Помоћне историјске науке од Др Стјепана Антољака, Настава познавања друштва од проф. Голуба Живковића, Матарушка Бања од Мр Светислава Илића, Јосиф Панчић од Михаила Малетића, Под црвеном заставом од проф Драгољуба Петровића.

Значајно је истаћи да се двадесетогодишњи рад Историјског архива заснивао на пословима и задацима који проистичу из основних функција утврбених у архивистичкој теорији и пракси у границама материјалних и кадровских могућности ове организације.

У протеклом периоду било је и пропуста, али је Архив свој основни задатак остварио: сачувао је од даљег пропадања и уништења драгоцену грађу значајну за културу и науку, за наше друштво у целини.

Н А П О М Е Н Е:

1. Досије Историјског архива (решење о оснивању)
2. Службени лист ДФЈ, број 10/45
3. Извештај о раду Историјског архива за 1961. годину.
4. Извештај о раду Историјског архива за 1961. годину
5. Извештај о раду Историјског архива за 1962. годину и записник Савета Архива из 1962. године
6. Извештај о раду за 1971. годину и извештај Заједници архива Србије о раду Историјског архива за 1971. годину
7. Билтен Скупштине општине Краљево број 2 и 3, Краљево 1964. година.